

recenzje i omówienia

JAN GÓRECKI¹

POZIOM ŻYCIA LUDNOŚCI ŚWIATA – STAN I TENDENCJE W ŚWIETLE RAPORTU UNDP 2013

Od dwudziestu lat, wśród wielu badań i analiz porównawczych prowadzonych w skali globalnej, na uwagę zasługują badania poziomu życia ludności. Najbardziej rozległe i kompleksowe badania w tym zakresie prowadzi United Nation Development Program (UNDP), których wyniki są corocznie publikowane w formie raportu Human Development Report (HDR). Od 1990 roku każdy roczny raport ma podtytuł, który określa temat i zakres badań, koncentrujący uwagę autorów na wybranych zjawiskach i procesach. Raport z 2013 roku ma podtytuł: *The Rise of the South: Human Progress in a Diverse World*, co oznacza poprawę poziomu życia setek milionów ludzi tam zamieszkałych, a także wpływa na inne rejony świata. Po raz pierwszy w historii gospodarczej świata, produkt krajowy brutto (*Gross Domestic Produkt* – GDP) liczony łącznie dla trzech największych krajów rozwijających się, tj. Brazylii, Chin i Indii, dorównywał wielkości GDP liczonego łącznie dla sześciu najbardziej uprzemysłowionych krajów Północy, tj. Kanady, Francji, Niemiec, Włoch, Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i USA.

W roku 1950 z analogicznego porównania wynikało, że Brazylia, Chiny i Indie wytwarzały 10% światowego GDP, a wspomniane te same kraje uprzemysłowionej Północy wytwarzały ponad 50% GDP świata. Co więcej, według prognoz, w roku 2050 porównywane kraje będą wytwarzały po 40% GDP. Nic więc dziwnego, że wśród prowadzonych analiz i badań porównawczych coraz większe zainteresowanie wzbudzają kraje rozwijające się oraz ich udział w światowej gospodarce. Ponieważ większość krajów rozwijających się jest geograficznie położona na półkuli południowej, to oznacza szybki rozwój gospodarczo-społeczny wielu krajów tam położonych.

Okres ostatnich dwudziestu lat przyniósł istotny postęp w wielu aspektach i warunkach życia ludności. Dziś więc, na początku XXI wieku, większość ludzi żyje

¹ Autor jest pracownikiem naukowym Instytutu Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN (e-mail: jan.gorecki@irwirpan.waw.pl).

zdrowiej i dłużej, jest lepiej wykształcona i ma szerszy dostęp do środków życia i usług. Postęp taki nastąpił nawet w krajach najbiedniejszych, a poprawa poziomu życia ludności nie dotyczyła tylko poprawy poziomu zdrowia i wykształcenia oraz poziomu dochodów, lecz także zwiększył się wpływ ludności na życie publiczne, w tym podejmowane decyzje, wybór władz i uczestnictwo w procesie rządzenia. Na pewno osiągnięty postęp nie jest zadowalający, a nawet w wielu krajach wysoce niedostateczny, zaś ludność w niektórych regionach południowej Afryki i w niektórych byłych republikach Związku Sowieckiego odczuła nawet regres, szczególnie w poziomie zdrowia i długości życia².

W omawianym raporcie wprowadzone zostały nowe, bardziej pogłębione wskaźniki charakteryzujące poziom zmian rozwoju warunków życia ludności, które uwzględniają dokonany postęp w teorii i narzędziach mierzenia nierówności i ubóstwa w procesach życia ludności i ich zmian. W procesie oceny rozwoju poziomu życia ludzkości coraz bardziej zwraca się uwagę na to, że proces ten ma prowadzić do „powiększenia możliwości wyboru” (*enlarging people's choices*), co podkreśla prawo, a nie tylko szansę do ochrony zdrowia, możliwości uzyskania wykształcenia i życia na wyższym poziomie. Podkreśla się też, że postęp w procesie podnoszenia poziomu życia ludzkości musi także obejmować prawo do politycznej wolności i respektowanie praw człowieka. Prawo to Adam Smith wyraził w stwierdzeniu *the ability to go about with out shame*. Wymienione aspekty procesów oceny poziomu życia ludności znajdują pozytywne przyjęcie w opinii rządów, stowarzyszeń społecznych i badaczy, a także ich nowatorskie znaczenie znajduje szeroki pozytywny rezonans i zaangażowanie mediów.

Materiał statystyczny i dokonana analiza raportu (HDR) z 2013 roku pozwalają jednoznacznie stwierdzić, że (ujmując generalnie) poziom życia i rozwoju ludności świata w 2012 roku jest znacznie lepszy niż w 1990 czy 1970 roku, a więc przed 20 czy 40 laty. W ujęciu syntetycznym oznacza to, że ogólny wskaźnik poziomu życia ludności (HDI³) w ostatnich 20 latach wzrósł o 18%, a w okresie 40 lat – o 41% i obejmował poprawę łączną zagregowanych wskaźników, takich jak: długość życia, poziom analfabetyzmu, uczestnictwo w nauczaniu szkolnym oraz poziom dochodów.

Wśród 135 krajów objętych analizą w latach 1970–2010, a które obejmują 92% ludności świata, tylko trzy kraje, tj. Demokratyczna Republika Konga, Zambia i Zimbabwe, miały niższe wskaźniki HDI niż w roku 1970. Niestety, zróżnicowanie wskaźnika rozwoju jest nadal bardzo duże, tak więc w ciągu minionych 40 lat 1/4 krajów rozwijających się odnotowała wzrost wskaźnika HDI tylko o 20%, a równocześnie 1/4 tej grupy krajów odnotowała w tym okresie wzrost HDI o 65%. Wzrost składowych (patrz przypis

² Dane za: [Human Development Report 2013].

³ Human Development Index (HDI) to tzw. Wskaźnik Rozwoju Społecznego, obliczany dla poszczególnych krajów; jest syntetycznym miernikiem wyrażania średniego poziomu ich rozwoju w następujących sferach: przeciętna długość zdrowego życia, poziom wykształcenia oraz ekonomiczny standard, przeliczany na głowę mieszkańca w USD. Pomijamy tu szczegółowe wyjaśnienia dotyczące stosowanych technik obliczania poszczególnych wskaźników i ich syntetycznego ujęcia, które są podane w odpowiednich wyjaśnieniach w [Human Development Report 2013].

trzeci dot. HDI na s. 2), tworzących łącznie wskaźnik syntetyczny HDI, wykazał także istotne zróżnicowania: poprawa jakości zdrowia była znaczna, ale powolna, zaś w 19 krajach wykazywała zahamowania lub pogorszenia (w tym we wspomnianych już krajach afrykańskich i niektórych krajach byłego Związku Sowieckiego). Postęp w kształceniu był znaczący i dotyczył zarówno liczby objętych kształceniem, jak i poprawy jego poziomu, choć spośród tych cech systemu edukacji silniejszy był wzrost ilości niż jakości. Postęp we wzroście dochodów był szczególnie zróżnicowany, a jego poprawa nie zawsze zbieżna z postępowaniem w poziomie zdrowia i edukacji. W podsumowaniu oceny powyższych zjawisk można zatem stwierdzić, że poprawa poziomu życia ludności w ujęciu globalnym w ostatnich kilku mijających dekadach była pozytywna, lecz „przepaści” – choć ulegają zwężeniu – nadal pozostają głębokie.

Na koniec, wśród bardzo wielu interesujących analiz i wniosków, trzeba podkreślić jeszcze dwa problemy, które po raz pierwszy zostały podjęte w jubileuszowym XX raporcie z 2010 roku. Po pierwsze więc, raport ten wprowadził nowy wskaźnik, określony w skrócie MPI, tj. *Multidimensional Poverty Index*, czyli wielowymiarowy wskaźnik ubóstwa, pozwalający na równoczesne uwzględnienie różnych przejawów ubóstwa i wzajemnie się nakładających jego cech. Wskaźnik ten może być obliczany dla różnych regionów, grup etnicznych lub wybranych grup ludności. Po drugie, w raporcie tym bardzo wyraźnie zwraca się uwagę na fakt, że rozwój ludzkości nie dotyczy tylko zdrowia, kształcenia i dochodu, lecz również aktywnego zaangażowania w procesy rozwoju, których warunkiem jest wolność i prawo wyboru takiego życia, jakie pozwala na uzyskanie uznawanych wartości.

Wróćmy jednak jeszcze do wielowymiarowego wskaźnika ubóstwa (MPI). Szacuje się, że około 1,75 mld ludzi w 104 krajach świata, tj. 1/5 ich całej populacji żyje w warunkach „wielowymiarowego ubóstwa”, a 1,44 mld ludzi żyje, mając do dyspozycji 1,25 USD na dzień i na osobę, czyli poniżej powszechnie przyjmowanego minimum 2 USD na dzień. Zróżnicowanie między krajami jest ogromne i obejmuje od np. 3% ludności w Republice Południowej Afryki do 69% w Nigerze i 45% w Lesotho, Gabonie czy Suazi. Wśród ogólnej liczby 1,75 mld ludności żyjącej w ubóstwie, ponad 1/4 (około 460 mln) żyje w Afryce, a połowa – w najbardziej ludnym regionie świata, tj. Azji Południowej (około 850 mln).

W raporcie z 2013 roku, jak już wspomniano, wskaźnik HDI obliczono dla wszystkich krajów i terytoriów, które podzielono na cztery grupy:

- 1) kraje bardzo wysoko rozwinięte,
- 2) wysoko rozwinięte,
- 3) średnio rozwinięte,
- 4) na niskim poziomie rozwoju.

Tabela 1 przedstawia ich kolejność według wysokości HDI dla wszystkich tych krajów⁴. Pozycję nr 1 – najwyższy wskaźnik HDI uzyskała Norwegia, a najniższy – Niger. Polska zajmowała w 2012 roku 39. miejsce.

⁴ Lista ułożona jest wg alfabety w języku angielskim, w nawiasach są polskie odpowiedniki nazw niektórych krajów.

TABELA 1. Ranking krajów wg poziomu HDI w 2012 roku w układzie alfabetycznym w języku angielskim

TABLE 1. HDY ranking in 2012 in English alphabet

Afghanistan (Afganistan)	175	Cyprus (Cypr)	31	Lao People's Democratic Republic (Laos)	138
Albania	70	Czech Republic (Czechy)	28	Latvia (Łotwa)	44
Algeria	93	Denmark (Dania)	15	Lebanon (Liban)	72
Andorra (Andora)	33	Djibouti (Dżibuti)	164	Lesotho	158
Angola	148	Dominica (Dominika)	72	Liberia	174
Antigua and Barbuda (Antigua i Barbuda)	67	Dominican Republic (Dominikana)	96	Libya (Libia)	64
Argentina (Argentyna)	45	Ecuador (Ekwador)	89	Liechtenstein	24
Armenia	87	Egypt (Egipt)	112	Lithuania (Litwa)	41
Australia	2	El Salvador (Salwador)	107	Luxembourg (Luksemburg)	26
Austria	18	Equatorial Guinea (Gwinea Równikowa)	136	Madagascar (Madagaskar)	151
Azerbaijan (Azerbejdżan)	82	Eritrea (Erytrea)	181	Malawi	170
Bahamas (Wyspy Bahama)	49	Estonia	33	Malaysia (Malezja)	64
Bahrain (Bahrajn)	48	Ethiopia (Etiopia)	173	Maldives (Malediwy)	104
Bangladesh (Bangladesz)	146	Fiji (Fidżi)	96	Mali	182
Barbados	38	Finland (Finlandia)	21	Malta	32
Belarus (Białoruś)	50	France (Francja)	20	Mauritania (Mauretania)	155
Belgium (Belgia)	17	Gabon	106	Mauritius	80
Belize	96	Gambia	165	Mexico (Meksyk)	61
Benin	166	Georgia (Gruzja)	72	Micronesia, Federated States of (Mikronezja)	117
Bhutan	140	Germany (Niemcy)	5	Moldova, Republic of (Moldawia)	113
Bolivia, Plurinational State of (Boliwia)	108	Ghana	135	Mongolia	108
Bosnia and Herzegovina (Bośnia i Hercegowina)	81	Greece (Grecja)	29	Montenegro (Czarnogóra)	52
Botswana	119	Grenada	63	Morocco (Maroko)	130
Brazil (Brazylia)	85	Guatemala (Gwatemala)	133	Mozambique (Mozambik)	185
Brunei Darussalam (Brunei)	30	Guinea (Gwinea)	178	Myanmar (Birma)	149
Bulgaria (Bułgaria)	57	Guinea Bissau (Gwinea-Bissau)	176	Namibia	128
Burkina Faso	183	Guyana (Gujana)	118	Nepal	157
Burundi	178	Haiti	161	Netherlands (Holandia)	4
Cambodia (Kambodża)	138	Honduras	120	New Zealand (Nowa Zelandia)	6
Cameroon (Kamerun)	150	Hong Kong, China (Hongkong)	13	Nicaragua (Nikaragua)	129
Canada (Kanada)	11	Hungary (Węgry)	37	Niger	186
Cape Verde (Wyspy Zielonego Przylądka)	132	Iceland (Islandia)	13	Nigeria	153
Central African Republic (Republika Środkowoafrykańska)	180	India (Indie)	136	Norway (Norwegia)	1
Chad (Czad)	184	Indonesia (Indonezja)	121	Oman	84
Chile	40	Iran, Islamic Republic of (Iran)	76	Pakistan	146
China (Chiny)	101	Iraq (Irak)	131	Palau	52
Colombia (Kolumbia)	91	Ireland (Irlandia)	7	Palestine, State of (Palestyna)	110
Comoros (Komory)	169	Israel (Izrael)	16	Panama	59
Congo (Kongo)	142	Italy (Włochy)	25	Papua New Guinea (Papua-Nowa Gwinea)	156
Congo, Democratic Republic of the (Demokratyczna Republika Konga)	186	Jamaica (Jamajka)	85	Paraguay (Paragwaj)	111
Costa Rica (Kostaryka)	62	Japan (Japonia)	10	Peru	77
Côte d'Ivoire (Wybrzeże Kości Słoniowej)	168	Jordan (Jordania)	100	Philippines (Filipiny)	114
Croatia (Chorwacja)	47	Kazakhstan (Kazachstan)	69	Poland (Polska)	39
Cuba (Kuba)	59	Kenya (Kenia)	145	Portugal (Portugalia)	43
		Kiribati	121	Qatar (Katar)	36
		Korea, Republic of (Korea Pd.)	12	Romania (Rumunia)	56
		Kuwait (Kuwejt)	54	Russian Federation (Rosja)	55
		Kyrgyzstan (Kirgistan)	125		

Rwanda	167	South Africa (Republika Południowej Afryki)	121	Trinidad and Tobago (Trynidad i Tobago)	67
Saint Kitts and Nevis (Federacja Saint Kitts i Nevis)	72	Spain (Hiszpania)	23	Tunisia (Tunezja)	94
Saint Lucia	88	Sri Lanka	92	Turkey (Turcja)	90
Saint Vincent and the Grenadines (Saint Vincent i Grenadyny)	83	Sudan	171	Turkmenistan	102
Samoa	96	Suriname (Surinam)	105	Uganda	161
Sao Tome and Principe (Wyspy Świętego Tomasza i Książęca)	144	Swaziland (Suazi)	141	Ukraine (Ukraina)	78
Saudi Arabia (Arabia Saudyjska)	57	Sweden (Szwecja)	7	United Arab Emirates (Zjednoczone Emiraty Arabskie)	41
Senegal	154	Switzerland (Szwajcaria)	9	United Kingdom (Wielka Brytania)	26
Serbia	64	Syrian Arab Republic (Syria)	116	United States (USA)	3
Seychelles (Seszele)	46	Tajikistan (Tadżykistan)	125	Uruguay (Urugwaj)	51
Sierra Leone	177	Tanzania, United Republic of (Tanzania)	152	Uzbekistan	114
Singapore (Singapur)	18	Thailand (Tajlandia)	103	Vanuatu	124
Slovakia (Słowacja)	35	The Former Yugoslav Republic of Macedonia (Macedonia)	78	Venezuela, Bolivarian Republic of (Wenezuela)	71
Slovenia (Słowenia)	21	Timor-Leste (Timor Wschodni)	134	Viet Nam (Wietnam)	127
Solomon Islands (Wyspy Salomona)	143	Togo	159	Yemen (Jemen)	160
		Tonga	95	Zambia	163
				Zimbabwe	172

Źródło: [Human Development Report 2013].

TABELA 2. Poziom wskaźników rozwoju społecznego (HDI) w czterech grupach krajów w ujęciu systematycznym oraz wybranych wskaźników składowych

TABLE 2. Human Development Index and it's components in four groups countries

Lp.	Grupa krajów wg poziomu HDI	Wartość HDI w grupie oraz od – do i kraje	Średnia wartość HDI w grupie	Średnia długość życia w latach	Liczba lat nauki szkolnej	Dochód narodowy brutto (GNI) na głowę w USD w 2012 r
	HDI groups	HDI groups and from to and countries	Average HDI in groups	Life expect at birth	Mean years of schooling	GNI per capita in USD
1	Bardzo wysoki HDI very high HDI	0,905 0,955–0,805 Norwegia – Chorwacja	0,905	80,1	11,5	33,391
2	Wysoki poziom high HDI	0,758 0,796–0,712 Bahrajn – Tunezja	0,758	73,4	8,8	11,501
3	Średni poziom midium HDI	0,640 0,710–0,538				
4	Tobago – Swaziland niski poziom low HDI	0,640 0,466 0,534 – 0,304 Kongo – Niger	69,9	6,3	5,482	
			0,466	59,1	4,2	1,633

Źródło: jak w tab. 1.

W tabeli 2 przedstawiono syntetyczne zestawienia indeksów oraz ich składowych mierników dla czterech grup krajów. W pierwszej grupie krajów o najwyższym poziomie wskaźnik HDI (średnio 0,905) waha się od 0,955 w Norwegii do 0,805 w Chorwacji. Najwyższe też są mierniki składowe w HDI i wynoszą odpowiednio:

średnia długość życia 80,1 roku, liczba lat kształcenia szkolnego – średnio 11,5, a dochód narodowy brutto (GNI) – 33,391 USD na głowę i waha się od 87,478 w USD w Katarze do 14,724 USD na Litwie.

W drugiej grupie o wysokim poziomie HDI mamy wskaźniki od 0,796 w Bahrajnie do 0,712 w Tunezji. Natomiast średni poziom dochodu (GNI) wynosi 11,501 USD, wahając się od 52,793 w Kuwejcie do 5,505 w Gruzji. W trzeciej grupie krajów – na średnim poziomie, HDI wynosi średnio 0,640, wahając się od 0,710 w Tonga do 0,536 w Suazi. W czwartej grupie – krajów o niskim poziomie rozwoju, HDI waha się od 0,534 w Kongo do 0,304 w Nigrze. Średni wskaźnik HDI – 0,466 – wynosi zatem w tej grupie blisko połowę średniej dla grupy o najwyższym jego poziomie. Poziom mierników składowych w tej grupie wynosi odpowiednio: średnia długość życia 59,1 roku i jest krótsza o 21 lat w porównaniu z grupą pierwszą, okres nauki szkolnej wynosi średnio 4,2 roku i jest krótszy o ponad 7 lat, a dochód narodowy (GNI) wynosi średnio tylko 1633 USD i jest średnio niższy od poziomu w pierwszej grupie krajów aż 20-krotnie. Analizy porównawcze między krajami i ich grupami można kontynuować, wszakże należy pamiętać, że nie wszystkie wskaźniki i mierniki są porównywalne, gdyż wynikają z bardzo zróżnicowanych warunków i złożonych czynników (np. kulturowych), które uniemożliwiają ich obiektywną analizę i porównania. Na koniec trzeba jeszcze zwrócić uwagę na zróżnicowania HDI i jego mierników według grup krajów w poszczególnych regionach geograficznych. Dane te zawiera tabela 3, a główne wnioski są następujące: zdecydowanie najbiedniejszy jest region Afryki (sub-Sahara), gdyż syntetyczny wskaźnik HDI wynosi tam zaledwie 55% wskaźnika HDI w rejonie Europy i Azji Centralnej. Dochód narodowy brutto (GNI) jest tam pięciokrotnie niższy, zaś okres nauki szkolnej średnio liczony w latach nauki jest dwukrotnie krótszy.

TABELA 3. Poziom wskaźników rozwoju ludzkości (HDI) oraz ich wybranych składowych w krajach według regionów geograficznych

TABLE 3. Human Development Index and it's components in geographic groups

Lp.	Grupy krajów rozwijających się wg regionów geograficznych	Wartość HDI	Długość życia (lata)	Liczba lat nauki szkolnej	Dochód narodowy brutto (GNI) na głowę w USD
1	Kraje arabskie	0,588	69,1	5,7	7861
2	Azja Wschodnia i Pacyfik	0,643	72,6	7,2	6403
3	Europa i Azja Centralna	0,702	69,5	9,2	11462
4	Ameryka Łacińska i Karaiby	0,704	74,0	7,9	10642
5	Azja Południowa	0,516	65,1	4,6	3417
6	Afryka poniżej Sahary (sub-Sahara)	0,389	52,7	4,5	2050

Źródło: jak w tab. 1

WNIOSKI KOŃCOWE

Kolejne raporty z ostatnich lat potwierdzają szybszy wzrost gospodarczy krajów rozwijających się. Jak określono „wzrost Południa” jest wyjątkowy, zarówno jeśli chodzi o jego skalę, jak i tempo. To oznacza szeroko pojętą poprawę sytuacji i warunków

życia ludności w większości krajów świata, a zwłaszcza krajów rozwijających się w których żyją miliardy ludzi. Te nowe zjawiska rozwoju gospodarczo-społecznego krajów o niższym poziomie rozwoju wywierają także korzystny wpływ na kraje o wyższym poziomie, co wywołuje szerszy postęp w rozwoju ludności świata w ujęciu globalnym i regionalnym. Obliczone indeksy HDI (pokazujące m.in. poziom życia ludności) budzą wiele dyskusji co do ich obiektywnej porównywalności. W ujęciu globalnym widoczna jest wyraźna poprawa, szczególnie w poziomie zdrowia i edukacji, korzystnie zmienia się bowiem szybciej niż w poziomie dochodów. Istotny wpływ na globalny wzrost ekonomiczno-społeczny świata ma rozwój międzynarodowego handlu, a także wymiana usług, ludzi i idei. Wystarczy powiedzieć, że w 2011 roku światowy handel obejmował 60% światowej produkcji. W okresie 30 lat (1980–2010) kraje rozwijające się zwiększyły swój udział w światowym handlu z 25% do 47%, zaś ich udział w światowej produkcji wzrósł z 33% do 45%.

BIBLIOGRAFIA

- Agricultural Outlook 2012–2021*, 2012: OECD/FAO.
- Górecki J., 1987: *Problem rolnictwa światowego*. LSW, Warszawa
- Górecki J., 2004: Zagrożenia niedożywienia i braku żywności a produkcja rolnicza na świecie. [w:] *Wybrane problemy nauki o żywieniu człowieka u progu XXI wieku*. Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
- Gulbicka B., 2009: Problemy żywienia w krajach rozwijających się. *Studia i Monografie*, nr 124/2009, IERiGŻ, Warszawa.
- Human Development Report 2013. *The Rise of the South: Human Progress in a Diverse World*. UNDP, NewYork.